

УДК 027.7(477.85–25):025.5:004

ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ АВТОМАТИЗОВАНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ ПРОЦЕСІВ У НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Наталія АКИМОВА, Марія МАХМУТОВА

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Наукова бібліотека, вул. Лесі Українки, 23, м. Чернівці, 58000, Україна, тел. (0372) 58-47-62, 58-47-69

Розкрито основні етапи автоматизації Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича – від вибору АБІС до впровадження автоматизованої книговидачі. Розглянуто поетапне впровадження системи штрих-кодування фонду і показники наповнення баз даних бібліотеки станом на 2013 р. Особливу увагу приділено новим методам формування довідково-бібліографічного апарату бібліотеки та новим формам довідково-бібліографічного обслуговування в умовах автоматизації бібліотечних процесів. Зокрема, мова йде про створення електронної картотеки статей, задоволення інформаційних запитів за допомогою електронного каталогу та пов'язані з цим проблеми.

Ключові слова: АБІС ІРБІС, штрих-кодування, рекаталогізація, електронні бази даних бібліотеки, довідково-бібліографічне обслуговування, книговидача.

У сучасному освітньому просторі значення бібліотеки вишу все більше визначається можливостями доступу до інформації та рівнем і розмаїттям запропонованих сервісів. Неможливо не помітити, наскільки змінився характер вимог користувачів до бібліотеки, більшість не хоче витратити свій час на роботу в читальному залі, а основні зусилля витрачають на інформаційний пошук, результат якого представлений в електронному вигляді, зручному для подальшої роботи. Тому сьогодні важливо поєднати традиційні та електронні види ресурсів, що сприятимуть успішнішому задоволенню інформаційних потреб користувачів бібліотеки вишу. Відповідно до цих завдань були визначені напрямки розвитку бібліотеки ЧНУ імені Юрія Федьковича – технічне переоснащення; автоматизація бібліотечних процесів, створення нових бібліотечних послуг і продукції; зміна структури бібліотеки; зміна ролі та статусу бібліотеки в інформаційному середовищі університету; розробка і проведення науково-практичних семінарів, присвячених підтримці інноваційної діяльності бібліотек; навчання та підвищення кваліфікації бібліотечних працівників.

1. Історія запровадження та структура системи автоматизованих бібліотечних процесів у Науковій бібліотеці ЧНУ імені Юрія Федьковича (Н. Акімова).

Відділ автоматизації було створено 1 серпня 2001 р. Виходячи з основоположних засад автоматизації бібліотечних процесів, першим етапом впровадження АБІС став пошук, аналіз та порівняння наявних на теренах СНД систем автоматизації бібліотечних процесів. Після проведеної роботи, в лютому 2003 р. було ухвалено рішення про закупівлю АБІС ІРБІС.

Ця система повністю сумісна з російським та міжнародними форматами подання бібліографічних даних RUSMARC/UNIMARC/MARC21 на основі засобів двосторонньої конверсії даних. Вона дозволяє створювати і підтримувати будь-яку кількість баз даних, що складають електронний каталог (ЕК) або є проблемно-орієнтованими бібліографічними базами даних (БД). Також запропоновано технологію автоматичного формування словників, на основі яких реалізується швидкий пошук за будь-якими елементами опису та їх поєднаннями.

Засоби каталогізації дозволяють обробляти й описувати будь-які види видань, включаючи нетрадиційні. АБІС ІРБІС пропонує засоби для запозичення готових бібліографічних описів з корпоративних ресурсів через Інтернет. Система підтримує традиційні “паперові” технології, надає можливість отримувати широкий спектр вихідних форм, починаючи з аркушів замовлення і книги сумарного обліку, й завершуючи покажчиками та всіма видами каталожних карток. Представлені також і необхідні засоби для ведення та використання Авторитетних файлів, баз даних УДК, ББК, ГРНТИ і Тезауруса.

Система включає технології, орієнтовані на використання штрих-кодів і радіо-міток на екземплярах видань та читацьких квитках. Передбачені засоби, які дозволяють використовувати в якості ілюстративного матеріалу будь-які зовнішні по відношенню до бібліографічного документу об’єкти, такі як повні тексти, графіка, таблиці, аудіо- і відеоматеріали, а також ресурси Інтернету.

До складу системи входять наступні модулі й автоматизовані робочі місця (АРМ): ТСР / ІР Сервер баз даних ІРБІС64, що включає засоби моніторингу виконуваних процесів, авторизації користувачів і ведення протоколу їхніх дій;

АРМ “Адміністратор” – робоче місце фахівця, який виконує системні операції над базами даних в цілому, спрямовані на підтримку їх в актуальному і резервному станах;

АРМ “Комплектатор” – робоче місце бібліотечного працівника, який виконує комплектування та облік фондів бібліотеки на основі ведення спеціальної бази даних;

АРМ “Каталогізатор” – робоче місце бібліотечного працівника, який виконує функції з формування (поповнення та коригування) електронного каталогу та інших БД системи;

АРМ “Читач” – робоче місце кінцевого користувача електронного каталогу, призначене для всеосяжного пошуку в ньому, перегляду / друку знайденої інформації та формування замовлення на видачу знайденої літератури;

АРМ “Книговидача” – робоче місце бібліотечного працівника, який виконує функції з видачі та повернення літератури;

АРМ “Книгозабезпеченість” – модуль для вирішення завдання книгозабезпеченості для бібліотек ВНЗ.

У лютому 2003 р. було розпочато впровадження автоматизованої бібліотечної інформаційної системи ІРБІС, почалася робота зі створення електронного каталогу та власних баз даних. Ухвалили рішення створювати електронний каталог тільки на нові надходження. ІРБІС допускає традиційну (паперову) модель ведення документообігу в бібліотеці, що дозволило проводити “м’яку” автоматизацію, без радикальної зміни вже існуючого порядку робочих процесів. Оскільки ІРБІС, будучи системою комплексної автоматизації, дозволяє охоплювати всі бібліотечні процеси, від комплектування до роботи з читачами, то використання системи розширювалося по мірі надходження

нових технічних засобів. У роботу послідовно були впроваджені АРМи “Каталогізатор”, “Комплектатор”, “Читач” та “Книговидача”.

Першочерговими потребами по впровадженню автоматизації було створення мережі, проведення курсів комп’ютерної грамотності для співробітників, вивчення основ спеціальності та наявність ГОСТів.

Створені та постійно поповнюються вісім баз даних бібліотеки (див. Табл. 1):

№	Назва БД	Кількість MFN
1.	GEN – генеральний каталог	55 713
2.	A-REF – автореферати	47 970
3.	КК – краєзнавча картотека	50 491
4.	KIV – конференції і вісники	43 663
5.	RK – рідкісна книга	18 902
6.	SKS – систематична картотека статей	171 223
7.	PVDOC – повнотекстові документи	227
8.	AULIB+CB – Австрійська бібліотека	7 276
	Всього	395 465

Табл. 1. Наповненість баз даних АБІС ІРБІС Наукової бібліотеки ЧНУ імені Юрія Федьковича на 1 квітня 2013 р.

В наступні 2004–2005 рр. було розроблено веб-сторінку бібліотеки на якій представлено інформаційні ресурси – електронний каталог, передплачені бази даних, електронну бібліотеку (цифрові копії газети “Буковина” за 1885–1889 рр.), науковий репозитарій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та інформація щодо останнього проекту, в якому бере участь наша книгозбірня – проекту “Національна система забезпечення якості і взаємної довіри в системі вищої освіти” в рамках національного пріоритету “Забезпечення якості освіти”, який підтримано програмою зовнішньої допомоги Європейського Союзу – TEMPUS.

Також влітку 2005 р. бібліотека університету приєдналася до проекту створення Центрального Українського Кооперативного каталогу, обмін даними в якому виконується через файли формату ISO-2709 в стандарті UNIMARC (UKRMARC). Крім того працівники відділу інформаційних технологій підтримували та розробляли наступні кроки з втілення технології функціонування АБІС ІРБІС в умовах Наукової бібліотеки ЧНУ імені Юрія Федьковича.

Пізніше було розпочато рекалогізацію фонду читального залу наукових видань (фонд бл. 18 тис.) з паралельним штрих-кодуванням літератури. Після аналізу обігу даних в системі ІРБІС вирішили відмовитися від безінвентарного обліку даних (П.: підручники 100 шт. на один інвентарний номер). Одночасно вивчалася технологія проведення звірки фонду за допомогою штрих-кодів в АБІС ІРБІС. Процес рекалогізації вищезгаданого фонду було завершено наприкінці 2010 р.

Наступним на внесення фонду до електронного каталогу та нанесення штрих-кодів на літературу став читальний зал навчальної літератури. (бл. 25 тис. одиниць).

Паралельно, у червні 2009 р. до рекаталогізації та системи штрих-кодування було залучено і відділ рідкісних та цінних книг, а наприкінці 2010 р. долучилися й абонементи. Всього з 1 червня 2009 р. роздруковано 174 тис. етикеток штрих-кодів.

Наступним кроком стало впровадження цілісної системи реєстрації та обліку користувачів бібліотеки через АРМ “Каталогізатор”. Підготовчий період до даного процесу тривав близько двох років. Результатом проведеної роботи є створення БД користувачів RDR та електронна реєстраційна картка читача (див. Табл. 2).

№ з/п	Категорії користувачів	Кількість читацьких квитків
1.	Викладачі	819
2.	Аспіранти	18
3.	Студенти ЧНУ	3 365
4.	Співробітники	349
5.	Студенти коледжу	41
6.	Сторонні користувачі	255
	Всього	4 847

Табл. 2. Кількість виданих пластикових читацьких квитків з 21 лютого 2012 р. по 1 квітня 2013 р.

При наявності повністю внесеного фонду читальних залів наукової та навчальної літератури та електронної реєстраційної картки (читацького квитка) наступним кроком стало введення в дію АРМ “Книговидача”. Таким чином протягом 2013–2014 рр. основним питанням автоматизації бібліотечних процесів стане завершення кола обігу та електронна видача документів.

2. Формування довідково-бібліографічного апарату в умовах автоматизації Наукової бібліотеки ЧНУ імені Юрія Федьковича (М. Махмутова).

Основою діяльності бібліотеки ВНЗ є інформаційне забезпечення навчального та наукового процесів. Невід’ємною складовою системи інформаційного сервісу бібліотеки є бібліографічне обслуговування. А це передбачає широкий спектр діяльності: інформаційно-бібліографічне обслуговування професорсько-викладацького складу, довідково-бібліографічне обслуговування користувачів, створення бібліографічних покажчиків різних типів і видів, інформування в режимі вибіркового розповсюдження інформації (ВРІ) та диференційованого обслуговування керівництва (ДОК), проведення різноманітних інформаційних заходів, організація довідково-пошукового апарату (ДПА) бібліотек у паперовій та електронній формі для надання доступу до інформаційних ресурсів тощо. Повнота та оперативність задоволення інформаційних потреб користувачів є основою цієї діяльності. Впровадження новітніх технологій змінює форми та методи інформаційно-бібліографічної роботи, які, в свою чергу, передбачають використання нових джерел інформації, впровадження нових послуг та новітніх бібліотечних технологій.

Інформаційно-бібліографічний відділ Наукової бібліотеки ЧНУ імені Юрія Федьковича спільно з іншими відділами книгозбірні формує єдиний довідково-бібліо-

графічний апарат бібліотеки, електронні каталоги. В своїй роботі бібліографи використовують АРМ “Каталогізатор”. Поповнюється електронна картотека статей за участю всіх працівників відділу. У відділі постатейно розписуються всі періодичні видання, збірники наукових статей та матеріали конференцій. Працівники відділу формують три бази даних: систематичну картотеку статей (СКС), де розписуються періодичні видання України; краєзнавчу картотеку (КК), куди вносяться статті з місцевої періодики та матеріали про Буковину; конференції і вісники (КІВ) – база даних для статей з наукових збірників та матеріалів конференцій.

Перехід на АБІС ІРБІС дав можливість підвищити оперативність та якість обробки первинної інформації, збільшити кількість статей, які підлягають розпису. Якщо на початку запровадження програми ІРБІС щорічно розписувалося біля 4–5 тис. статей, то з набуттям навиків роботи та кваліфікації бібліотечних працівників, збільшенням кількості працівників та комп’ютерної техніки спостерігається динаміка їх зростання (див. Табл. 3). Вже у 2011 р. у ЕКС бібліографи ввели понад 24 тис. бібліографічних записів.

Рік	Введено записів	Технічне забезпечення (комп’ютери)	К-сть працівників
2003	1554	1	6
2004	5190	4	5
2005	4901	4	6
2006	5689	4	9
2007	4610	4	8
2008	5191	6	8
2009	8433	9	10
2010	23764	10	12
2011	24050	11	11

Табл. 3. Динаміка роботи з наповнення електронної картотеки статей.

Формування електронних каталогів бібліотек, задоволення потреб сучасного користувача, забезпечення оперативного доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів як власного виробництва, так і придбаних, вимагає координації зусиль для найбільшої ефективності даного процесу. У зв’язку з цим питання співпраці та координації зусиль бібліотек для реалізації корпоративних проєктів набуває особливого значення. Не в змозі самостійно опрацьовувати потоки документів, бібліотеки створюють корпорації регіонального рівня або вливаються у вже існуючі корпорації, координують свою діяльність у створенні та переробці інформації. З метою прискорення процесів бібліографічної обробки документів, виключення дублювання процесів та отримання реальних переваг сумісного використання ресурсів Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського виступила з ініціативою створення на власному сайті онлайн-оного центру кооперативної каталогізації для бібліотек України (ЦУКК). З 2005 р. Наукова бібліотека ЧНУ імені Юрія Федько-

вича теж стала учасником ЦУКК. Наразі у даному проєкті беруть участь 14 бібліотек-учасниць, між якими розподілено 112 журналів. У функції інформаційно-бібліографічного відділу входить постатейний розпис у системі ІРБІС восьми журналів, бібліографічні записи яких потім передаються до кооперативного каталогу. У свою чергу ми отримуємо аналогічні готові описи періодичних видань від інших бібліотек.

На регіональному рівні наша бібліотека співпрацює з Чернівецькою обласною універсальною науковою бібліотекою імені Михайла Івасюка. Між бібліотеками проводиться обмін аналітичними описами статей красознавчого характеру у рамках спільного проєкту “Красознавча картотека”. В рамках цього проєкту відділ розписує певні періодичні видання та всі збірники наукових статей, які видаються в ЧНУ імені Юрія Федьковича. Також розписуються деякі періодичні видання Румунії та Молдови.

Інформаційно-бібліографічне обслуговування є одним з головних напрямків діяльності інформаційно-бібліографічного відділу. Його основна мета – якомога повніше задовольнити інформаційні потреби користувачів, надавши їм у зручній формі всю довідково-бібліографічну інформацію про документи. Інформаційно-бібліографічне обслуговування здійснюється не тільки за допомогою традиційних каталогів і картотек, але й за допомогою електронної картотеки статей, яка надає нові, раніше недоступні бібліографу можливості. Обслуговування за допомогою електронних каталогів – одна з перспективних послуг, які надаються читачам бібліотек. Тому актуальним є вивчення інформаційних запитів користувачів ЕК, їхньої інформаційної поведінки під час пошуку, труднощів, з якими вони стикаються, побажань, які висловлюються щодо вдосконалення пошукових можливостей ЕК та розширення спектра послуг¹.

Відділ щорічно обслуговує понад 9 тис. користувачів, які звертаються до бібліотеки з різноманітними запитамі. Одне з центральних місць у технології обслуговування займає електронний каталог, який покликаний оперативно надати всі відомості про документи. Електронна картотека статей бібліотеки уможливило здійснення пошуку статей за прізвищами авторів, за назвою твору, за предметними рубриками, ключовими словами, за персоналіями тощо. Найчастіше читачі звертаються за пошуком документів з певної теми. Найрозповсюдженішими засобами тематичного пошуку є: ключові слова, предметна рубрика та персоналії. Оперативність пошуку, підбір документів за тематикою в ЕК ставить на перше місце цей вид довідково-бібліографічної послуги.

Як показує досвід та на думку інших колег, за допомогою електронної картотеки краще шукати конкретні аспекти проблеми, до того ж вона дозволяє здійснювати багатоваріантний спосіб пошуку². Тому велика відповідальність при пошуковій лягає на бібліографа-консультанта, який, знаючи особливості всіх видів пошуку, допомагає обрати користувачу бібліотеки найбільш раціональний. Від його професійної діяльності залежить ефективне використання інформаційного ресурсу, доступ до знань та повноцінне задоволення інформаційних потреб користувачів³. Це вимагає від бібліографа постійного підвищення його освітнього та професійного рівня.

¹ Калиберда Н. Ю. Библиотечно-информационное обслуживание: современные тенденции // *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития*. – Киев: НБУВ, 2005. – Вып. 3. – С. 155.

² Оністрат Н. Електронні та карткові інформаційно-пошукові системи бібліотеки: питання взаємодії // *Бібліотечний форум України*. – 2007. – № 2. – С. 16.

³ Добко Т. Використання електронних інформаційних ресурсів у довідково-бібліографічному обслуговуванні // *Вісник Книжкової плати*. – 2003. – № 6. – С. 28.

Звичайно, жодні нововведення не обходяться без певних проблем. Однією з таких проблем, яка стосується всіх без винятку, хто працює в системі ІРБІС, є неуважність при заповненні полів: зайві пробіли, непотрібні крапки, написання деяких даних від руки замість того, щоб користуватися наявним вже сформованим словничком і т. д.

При формулюванні ключових слів та предметних рубрик у працівників бібліотеки також виникають певні труднощі, оскільки кожен бібліограф по-різному формулює предметну рубрику з однаковим змістом та по-різному визначає ключові слова. У результаті створюється неконтрольований список ключових слів, що значно уповільнює пошук необхідної інформації. Саме тому, на нашу думку, варто користуватися заздалегідь розробленими предметними рубриками, тобто максимально використовувати потенціал вже складеного словничка.

Ще однією проблемою, на наш погляд, є наявність великої кількості баз даних. Це породжує певні труднощі для користувачів під час пошуку інформації, оскільки вони змушені переходити від однієї бази даних до іншої. Перехід до єдиного інтегрованого електронного каталогу значно би полегшив та прискорив процес пошуку необхідної інформації.

Аналізуючи діяльність бібліотеки за останні роки, хочеться зазначити, що більшість наших користувачів позитивно реагують на нововведення в бібліотеці, активно використовують їх в освітньому процесі. Творчий потенціал, пошук нових форм роботи показують, що Наукова бібліотека ЧНУ імені Юрія Федьковича активно змінюється та вдосконалюється. Процес переходу на нові інформаційні технології в бібліотеці відбувається успішно, що дає змогу підняти рівень обслуговування користувачів і успішніше співпрацювати з колегами. Подальша модернізація процесів інформаційного забезпечення допоможе їй вийти на якісно новий рівень обслуговування, забезпечити належну інформаційну підтримку навчальної та наукової роботи в університеті.

THE FUNCTIONING OF THE AUTOMATED LIBRARY SYSTEM IN THE RESEARCH LIBRARY OF CHERNIVTSI NATIONAL UNIVERSITY

Natalia AKIMOVA, Maria MAKHMUTOVA

*Yuriy Fed'kovych National University of Chernivtsi, Research Library,
23, Lesya Ukrainka Str., Chernivtsi, 58000, Ukraine, tel. (0372) 58-47-62, 58-47-69*

The article elucidates the key steps of automatization in the Research Library of the Yuriy Fed'kovych National University of Chernivtsi, ranging from the choice of an integrated library system to the implementation of automated book delivery. The article discusses a phased introduction of bar-coding system and library database as of 2013. A particular attention is paid to the new methods of bibliography formation and the new forms of reference services in terms of library automated processes. In particular issues of electronic database of articles formation, response to informational requests via an electronic catalogue and related problems are discussed.

Key words: Automated Library Information System, Integrated Library Information System ІРБІС, bar-coding, cataloguing, electronic database, bibliographic service, delivery of books.

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ БИБЛИОТЕЧНЫХ ПРОЦЕССОВ В НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКЕ ЧЕРНОВИЦКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА

Наталія АКИМОВА, Марія МАХМУТОВА

*Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Научная библиотека,
ул. Леси Украинки, 23, г. Черновцы, 58000, Украина, тел. (0372) 58-47-62, 58-47-69*

Раскрыты основные этапы автоматизации Научной библиотеки Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича – от выбора АБИС до внедрения автоматизированной книговыдачи. Также рассмотрены поэтапное развитие системы штрих-кодирования фонда и показатели наполнения баз данных библиотеки на 2013 г. Особенное внимание уделено новым методам формирования справочно-библиографического аппарата библиотеки и новым формам справочно-библиографического обслуживания в условиях автоматизации библиотечных процессов. В частности, речь идет о создании электронной картотеки статей, удовлетворении электронных запросов с помощью электронного каталога и связанных с этим проблемах.

Ключевые слова: АБИС ИРБИС, штрих-кодирование, рекаталогизация, электронные базы данных библиотеки, справочно-библиографическое обслуживание, книговыдача.

Стаття надійшла до редколегії 6.04.2013

Прийнята до друку 19.06.2014